

כיפור תשפ"ד

פינחס שיפמן

"וכל באי עולם יעברון לפניך כבני מרון... ותפקוד נפש כל חי ותחתוך קצבה לכל בריה, ותכתוב את גזר דינם. בראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמון..."

תפילת "ונתנה תוקף" מייצגת את התפיסה הרווחת שאדם נידון בראש השנה וגזר דינו נחתם ביום הכיפורים. לכאורה, דינו של אדם מושהה ויורד מסדר היום של כל ימות השנה וקביעת גורלו נודדת ומועברת לימים הנוראים. כנגד תפיסה רווחת זו המנתבת ומגבילה דינו של אדם לימים מסוימים בשנה, עומדת גישה אחרת והשקפה אחרת. במסכת ראש השנה (דף טז, א), נאמר: "רבי יוסי אומר אדם נידון בכל יום, שנאמר (איוב ז, יח), ותפקדנו לבקרים, רבי נתן אומר: אדם נידון בכל שעה, שנאמר לרגעים תבחננו". לפי גישות אלו, עולה השאלה מה ייחודם של הימים הנוראים, אם אמנם אדם נידון בכל ימות השנה.

ניתן לומר כי במצב אידיאלי, על אדם לשאוף לכך שיוכל לתת דין וחשבון לעצמו על כל מעשה עובר לעשייתו, בבחינת סוף מעשה במחשבה תחילה, ועליו לראות עצמו כאילו הוא עומד גם למשפט לפני הקדוש ברוך הוא בכל עת ובכל שעה. אולם אין אדם מסוגל להתמודד יום יום ושעה שעה עם הצורך בחשבון נפש ובחינה בלתי פוסקת של מעשיו. הלא כה הם דברי איוב (ז, יז-יט): "מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך ותפקדנו לבקרים ולרגעים תבחננו כמה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי". איוב מתלונן מדוע ה' פוקד מעשיו בכל בוקר ובוחר אותו בכל רגע. והוא מבקש שה' ישעה את הביקורת עליו, ולא ימתח עליו ביקורת מתמדת.

אפשר אפוא לומר שחסד עשה עמנו הקדוש ברוך הוא שייחד יום בשנה ליום הדין, בו עושה אדם חשבון נפשו ועושים עמו דין מלמעלה. יום דין זה הוא ראש השנה - ליום כיפור נגיע עוד מעט - אך התורה אינה מציינת אותו במפורש והיא מכסה עליו, בבחינת "בכסה ליום חגנו". התורה העלימה את יום הדין - אין יום הדין נזכר במפורש בתורה - כדי שאדם ישאף לתשובה בכל יום¹. הווה אומר: אנו מיטלטלים בין האידיאל שתהיה לנו, ותהיה עלינו, ביקורת מתמדת על מעשינו, יום יום ושעה

¹ הרב רון ש' קליינמן "בכסה ליום חגנו", עלון שבות בוגרים 4 שיעור 10

שעה, לבין האילוץ להתפשר עם מצוקת-אנוש שזקוק למסגרת מוגדרת בזמן, ותחומה מראש, בה הוא מתמקד באותו חשבון-נפש שבעצם ראוי היה שיעשה אותו בכל עת.

ומה פשר ההשקפה שביום הכיפורים נחתם גזר-דינו של אדם? האם הושלם הדין בראש השנה, וחסרה כביכול רק חתימה סופית המאשרת אותו, וזו ניתנת ביום הכיפורים? האם יום הכיפורים הוא רק בבחינת מתן גושפנקא אחרונה, גמר חתימה, למה שנפסק ונקבע קודם? ובכן, לא באישור פורמאלי כביכול מדובר, לא בחתימה על תהליך שכבר הושלם והסתיים אלא בחתירה לשינוי הנגזר עלינו, בניסיון למהפך, במאמץ נואש-כמעט להעביר את רוע הגזירה. במובן זה, יום הכיפורים הוא ניגודו של יום הדין החל בראש השנה². אנו מבקשים לבטל את הדין הנגזר עלינו בראש השנה, מבקשים שה' לא ימצה את עומק הדין, ושעיצומו של יום הכיפורים ימציא לנו סליחה וכפרה. יום הכיפורים הוא יום הרחמים, יום של חסד. אדם מודה שהוא קצר-ימים וחיי חולפים, אדם להבל דמה וימיו כצל עובר, ומול רוממותו של האל, הוא מבקש ומתחנן לחסד ולרחמים, ועם זאת חייב אדם להכיר באחריותו למעשיו ושבכוחו להביא תיקון להם: "ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה".

ובכן, יום הכיפורים מעניק לאדם הזדמנות נוספת להחליט ולהתחייב לתקן את עצמו. אין תימה שלפי דברי חז"ל, הלוחות השניים ניתנו ביום הכיפורים. הלוחות השניים שניתנו לאחר חטא העגל, מסמלים את התיקון, ואת הסליחה והמחילה לעם ישראל, ומכאן הלקח לדורות: אדם שחטא שלא יפול רוחו וניתנת לו ההזדמנות לתקן עצמו על ידי תשובה. התשובה היא חידוש הברית, היא סילוק המחיצות בין אדם לבין אביו שבשמים, אף שאותה תשובה אינה פוטרת מאדם לשלם את המחיר בגין חטאיו. חכמים אומרים שלוחות ושברי לוחות מונחים היו יחד בארון, ללמדך שגם אם לבנו נשבר על העבר, בצד זה יהיה לבנו שלם בתקווה לעתיד טוב יותר.

ואם כפי שאמרנו שתשובה היא בבחינת חידוש הברית, מן הראוי לשים לב לביטוי בו אנו משתמשים לכרות ברית המכיל לכאורה דבר והיפוכו. ברית משמעה איחוד וחיבור, ואילו כריתה משמעה ההיפך, חיתוך וניתוק והיפרדות, אבל הצירוף לכרות

² משה בנוביץ, יום הכיפורים היפוכו של יום הדין, מרכז הידע והמחקר, מכון שכטר

ברית בא ללמדנו שכדי להתאחד זקוק אדם לחסר משהו מעצמו, לוותר על קצת מן האגו שלו, כדי שיוכל להתאחד ולהתחבר עם האחר, כדי שלבו יהיה שלם עם אביו שבשמים.

בברית בין כנסת ישראל לבין הקדוש ברוך הוא אשר אנו מייחלים לחידושה ביום הכיפורים, אנו מופיעים לעיתים כבנים לה', ולעיתים כעבדיו, ואנו אומרים: "אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו", אך בדברי הנביאים מופיע דימוי נוסף הממשיל את הברית בין עם ישראל עם ה' ליחסי בני-זוג שבו עם ישראל מוכתר בשפע של כינויים, כגון אשת נעורים, כלה, ועוד³. וכל שלושת הבריתות הללו מופיעות יחד בפיוט ביום הכיפורים: "כי אנו בניך ואתה אבינו... אנו עבדיך ואתה אדוננו... אנו רעייתך ואתה דודנו". לדימוי של בני זוג, אנו רעייתך ואתה דודנו, מתווסף מימד של אינטימיות מעבר ליחסי אדנות של אנו עבדיך ואתה אדוננו, ומעבר לקירבה טבעית בין אב לבניו. ומימד זה של אינטימיות יש בו תוספת תביעה המחייבת את עם ישראל לנהוג כדברי הנביא הושע: "וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה' (ב, כא-כב). ולאותו אידיאל אנו מתפללים מדי יום, שלוש פעמים ביום, ומלוך עלינו בחסד וברחמים בצדק ובמשפט.

יום הכיפורים מוצא, בין היתר, שני סוגים של בני אדם שהתרחקו מאותה תביעה. הסוג האחד, אולי נוהג בצדק ובמשפט בחסד וברחמים, כלומר אולי נוהג ביושר בין אדם לחברו, אך איננו יודע את ה', וכדברי המשורר (ח"נ ביאליק בשיר "אחד אחד ובאין רואה"):

"שכחתי המסילות לאלוהי ושערי רחמיו לא אדפוק
אוזניי אטומות לקריאותיו ועיניי עצומות לרמזי קדשו
נזוף הייתי לשמיו ומנודה לכוכבי אורם".

והסוג השני שמתהדר לכאורה באמונתו, וכביכול יודע את ה', יש שאיננו נוהג בצדק ובמשפט בחסד וברחמים, וחוטא בשיבוש מושגים מדאיג, וחוששני שסוג זה של בני-אדם גרוע יותר ומגונה יותר מן הראשון.

³ רמי פינצ'ובר, "ואכרתה לכם ברית עולם - האומנם?", שבת שלום פרשת ראה גליון 1330

אולי הסיפור הבא⁴ ירמוז על עיקר כוונתי.

פעם אחת בליל יום הכיפורים בווילנה התאסף הקהל כולו בבית הכנסת והתחיל להתכונן לתפילת כל נדרי, ורבם, רבי ישראל מסלנט (מייסד תנועת המוסר שהוקמה בליטא במאה ה-19), עדיין לא בא. עוד מעט ותשקע החמה, זמן אמירת כל נדרי כבר הגיע, ורבי ישראל איננו. שלחו את השמש לביתו, ולא מצאוהו. התחילו לסובב בשווקים וברחובות לבקש ולחפש אחריו, והנה עבר אחד מן המחפשים על יד בית אחד, הציץ בחלון, וראה את רבי ישראל יושב ומניע תינוק בעריסה. נכנס האיש פנימה כשהוא נבהל ונפחד ואמר לו רבנו, כל הקהל דואג לו, הרי כבר הגיע זמן תפילת כל נדרי. כל הציבור מחכה לו. הס, רמז לו רבי ישראל, אל תעיר את התינוק אשר זה עתה נרדם. אבל מה לרבנו לכאן, שאל האיש בתמיהה. כשהלכתי לבית הכנסת - ענה רבי ישראל בתמימות - עברתי על יד הבית הזה ושמעתי קול תינוק בוכה. נכנסתי לבית ולא מצאתי איש, כולם הלכו לבית הכנסת לכל נדרי, והתינוק מוסיף לבכות, התחלתי להרגיע אותו ולנענע אותו בעריסה עד שפסק לבכות ונרדם.

כולנו אצים רצים לבית הכנסת לתפילת כל נדרי. אבל כמה מתוכנו מוכנים לוותר על פכים קטנים, של דקדוקים וסלסולים בהלכה וזוטות של מנהג מחמת בכיו של תינוק, מחמת הצורך לנהוג במידת האנושיות? האם מתוך דבקות במידת הדין, לא שכחנו את מידת הרחמים?

אך בבואנו לבקר ולמחות, אומרים לנו רבנים חשובים: קשוט עצמך תחילה, תקן מידותיך תחילה, ורק אחר כך תוכל לדאוג לתיקון עולם. ודאי, עלינו למשמש בעצמנו ולפשפש במעשינו לפני שאנו מבקרים את הנעשה מחוצה לנו. אבל כפי שאמר הוגה דעות מפורסם (מרטין בובר), הבא לתקן, יתחיל בו בעצמו, יתחיל אבל לא יסיים. חייב אדם לצאת לדרכו מעצמו אבל לא יכוון את דרכו אל עצמו. ויש לומר כי במיוחד בימים אלה - אם החרש נחריש, ונאטום אוזנינו משמוע ונעצום עינינו מראות, ספק אם רווח והצלה יעמוד לנו ממקום אחר, אך מכל מקום, איך נענה על המועקה המטרידה שבבית המדרש מבקשים לישב בשלווה, ועומדים מנגד גם כשמסביב הומה הסער, והאדמה תחתינו רועדת. אומר הרב יונתן זקס:

⁴ הרב י"ל מימון, שרי המאה, ב', עמ' 267-268. לנוסחאות השונות של סיפור זה, ראו: הרב גרשון קיציס, "קול מבית וקול מחוץ", מבוע י"ח, תשמ"ג-תשמ"ד

"כל עוד יש בעולם רעב, עוני ומחלות שאפשר לרפאן, המלאכה לפנינו. כל עוד עמים נלחמים, אנשים שונאים, והשחיתות פושה במסדרונות הכוח, כל עוד יש מובטלים ודרי רחוב, דיכאון ויאוש, משימתנו לא נשלמה, ואם אוזנינו כרויות אנו שומעים את קול אלוהים השואל אותנו כפי ששאל את האדם הראשון "איכה".

וקריאה זו מהדהדת ומפוצצת, היכן הוא האדם שבנו, אדם איכה?

בבואנו להשלים את משימתנו, בל נחוש התבטלות ורפיון ידים, כשם שאל לנו לחוש עליונות והתנשאות. מסופר על רבי שמחה בונים מפשיסחא, אחד מגדולי החסידות, שאמר שלכל אדם צריך שיהיו שני כיסים. בכיס האחד, יהיה כתוב בשבילי נברא העולם, ובכיס השני ואנוכי עפר ואפר. ועוד הוסיף ואמר, הרבה טועים ומשתמשים בכיס ההפוך מזה שהם צריכים לו. ניתן לפרש ולומר שכדי לתקן הן את עצמו והן לפעול לתיקון עולם, זקוק אדם לקוות ולהאמין בכוחו לשנות ולתקן, אך בעת ובעונה אחת כדי להימנע מגאווה וזחיחות-דעת, עליו להיות מודע לאפסותו של האדם מול העולם כולו.

אחיותיי ואחיי היקרים, לפני חמישים שנה בעצם יום הכיפורים פרצה מלחמה, ויצאו מתפללים מבית הכנסת להגנת העם. נלחמנו כאיש אחד כדי להדוף אויבים שקמו עלינו. אך עתה סכנה חמורה אורבת מבפנים. יד איש באחיו, שטן הפירוד והשיסוי מרקד באין מפריע, אנשים נסחפים אחר דברי-הסתה, נגררים לוויכוחי-סרק, חוסר הקשבה אמיתי חוצה גבולות, המרקם החברתי והלכידות החברתית נפרמים, ונשחת השיח בין חברים ובתוך משפחות. ובתוך כך, זועק הלב על חילול ה' הגדול והנורא שאנשים ששבע תועבות ושמונה שרצים בליבם מתחזים כאילו תורתם הנפסדת היא יהדות שורשית ונאמנה, והלב מתפלץ על העיוות האיום כאילו תורה ללא צדקה וללא משפט וללא חסד וללא רחמים היא יהדות, והללו במו מעשיהם והתנהגותם רק גורמים למשטמה ובוז כלפי תורת ישראל. ואילו אנו אמונים על דברי ה' על אברהם אבינו: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט".

חילול השם הוא מן העבירות החמורות ביותר. אומרים חז"ל, מי שיש חילול השם בידו, אין כוח בתשובה למחול על מעשיו, ולא ביסורין למרק את עווננו, ואף לא ביום הכיפורים לכפר עליו. ומי הוא מחלל ה'?

מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ואין משאו ומתנו באמונה, מה הבריות אומרות עליו - אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלימדו תורה, ראו כמה מקולקלים מעשיו וכמה מכוערים דרכיו! וכיוון שאין ביום הכיפורים לכפר על חילול השם, חובה עלינו למחות ולזעוק על כך דווקא ביום זה.

ככל שמעלתו של אדם נתפסת גדולה וגבוהה יותר בעיני הבריות כך עליו להיזהר יותר ולדקדק בעצמו יותר. ככל שהוא מוחזק בעיני הבריות כירא ה', כך אורבת יותר הסכנה שהציבור המביט בו ולומד ממנו יקבל מושגים משובשים על תורת ישראל. אם אנשים בעלי שיעור קומה אינם נזהרים בכבוד הבריות, או שלוקים בהתנהגות בלתי מוסרית, או שנותנים עילות אחרות לבני-אדם לרנן אחריהם, משחירים הם בזה את פניה של תורת ישראל, כי נוצר רושם פסול ומוטעה בתודעת הציבור שהתורה, היא עצמה, פגומה ומשחיתה חלילה. לכן, אין ביום הכיפורים כדי לנקות ולתקן ולכפר את המשקע העכור ואת הנזק החינוכי הקשה שנגרם על ידי התנהגותם.

חילול השם הוא גם מצד אלה הנסמכים על שולחנם של אחרים ועל שירותם של אחרים, ועל דמם של אחרים, והופכים זאת למעלת עקרון דתי, ומתעלמים מאזהרת חז"ל ש"כל תורה שאין עמה מלאכה - סופה בטלה וגוררת עוון", ומשכיחים תוכחתו הקשה של הרמב"ם ש"כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה - הרי זה חילל את ה' וביזה את התורה וכיבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו וכו' וסוף אדם זה שילסטם את הבריות". ואומרים חז"ל שכל העוסק בתורה בלבד, דומה כמי שאין לו אלוה (ע"ז יז, ב), וכל האומר אין לי אלא תורה, אפילו תורה אין לו (יבמות קט, ב). אדם נמדד לפי מעשיו, במיוחד לפי גמילות חסדים שגמל, ולא על פי הסתגרות בעוגה שעג לעצמו ללימוד תורה כביכול.

וחילול השם הוא מצד כל העושים תועבות רבות, כגון מעשי נקמה בחפים מפשע ופשעי שנאה איומים ונוראים, ונשענים בכזב על ה' ותורתו, ואף זוכים לאהדה והערצה, וחילול השם הוא מצד אותם מנהיגים ורבנים, שאינם מוחים ומכלל שתיקתם מסיקים רבים שהם מסכימים לכל הנעשה בשם התורה כביכול.

לא באתי לקטרג חלילה ולא להעכיר את החגיגות ביום הקדוש, ויודע אני שאיני כדאי ואיני ראוי להוכיח, אך דומני שאהיה פה לרבים שאין להם כוח לשתוק ומתחללים מאלה הנושאים את שם ה' לשווא ועושים תורתו פלסטר.

ומי ייתן והיום הקדוש הזה ישיב אותנו לאבינו שבשמים, שתורתו תורת חיים ואהבת הבריות וחמלה על כל מה שברא.

חג שמח, שנה טובה וגמר חתימה טובה!